

Den første guldhornsfejde

af *Mogens Bencard*

Den fjerde maj 1802 sneg Niels Heidenreich sig ind på Kunstammeret og stjal guldhornene. Som bekendt satte tabet så dybe svingninger i gang hos den unge skjald Adam Oehlenschläger, at han skabte et af vore store nationale digte. Der er en tendens til at mene, at det er disse begivenheder, der anbragte guldhornene blandt vore vigtigste nationalmonument. Der findes også kynikere, som vil hævde, at netop det faktum, at guldhornene for evigt forsvandt i Heidenreichs køkken, skabte det bedste grundlag for de ofte overordentlig hæftige videnskabelige fortolkningsstridigheder, som har raset indtil vore dage. Det følgende vil vise, at dette ikke er tilfældet. Tværtimod blev det første guldhorn allerede fra begyndelsen betragtet som et dansk nationalmonument, og tolkningen skabte fra første færd bitre fjendskaber.

I juli måned 1639 fandt Kirsten Svendsdatter det første guldhorn. I september samme år blev det alleveret til Christian 4., der umiddelbart gav det videre til kunstsamleren i familien, den udvalgte prins Christian.¹ Kongen gav sønnen det velmente råd, at han kunne lade gøre et guldbæger deraf, til minde om fundet og vor store fortid. Prinsen tog hornet med til Nykøbing, lod det istandsætte og fik i den tynde ende indsat en prop, så det kunne bruges som drikkehorn. I september måned 1640 så Ole Worm hornet på Nykøbing slot, ja han drak til og med af det. Hermed begyndte den første guldhornsfejde.

Fejden, der kan følges i Breve til og fra Ole

1. Om den udvalgte Prins' rolle som kunstsamler se Victor Hermansen: Den udvalgte Prins og Rarieteterne. Et Stykke Museumshistorie, Kulturminde, Ny Række Bind III, 1960, s. 16-44.

Worm,² har som væsentlig baggrund en nationalisme, med klare overtoner af fremmedhad, hvilket er årsagen til, at den fremdrages her. Nationalisme, eller bevidstheden om en national identitet, som den nyeste forskning foretrækker at kalde det, kan kun sparsomt belyses, før den for alvor blev opdyrket i sidste halvdel af 1700-årene.³ I guldhornsfejden vil man kunne se nationalkærligheden blomstre med en voldsomhed, der har karakter af nationalchauvenisme rettet fra dansk side mod tyskere. Kombattanterne er på den ene side Ole Worm (1588-1654), støttet af Saxoforskeren Steffen Hansen Stephanius (1599-1650), der var professor i Sorø, og af lægen Henrik Køster (1631-47), der var livlæge hos den udvalgte prins. På den anden side står den tyskfødte Henrik Ernst (1603-65), filolog og nysudnævnt professor i jura og moralfilosofi i Sorø.

Den 27.9.1640 skrev Worm til Stephanius om sit første møde med guldhornet:

For nogle Dage siden var jeg kaldt til Nykøbing for paa Slottet at pleje vor fyrstelige Naades og andre Hofmænds svage Hel-

2. Breve fra og til Ole Worm I-III. Oversat og udgivet af H.D.Schepelern. 1967. Brevene vil i det følgende blive citeret efter denne udgave og med henvisning til de heri anvendte numre. I sin disputats, Museum Wormianum 1971, henviser H.D.Schepelern flere gange til denne "første Guldhornsfejde", se s. 165f, især note 32 med redegørelse for kildestoffet, s. 229, og s. 311.
3. Se Ole Feldbæks indledende afsnit, s. 18 og Harald Ilsøes afsnit: Danskerne og deres fædreland i Ole Feldbæk (red): Dansk Identitetshistorie, bd. 1, København 1991.

bred. Blandt andre Beviser paa Ære og Velvilje, som jeg modtog, stilledes jeg over for et Guldhorn, som for et Aar siden blev fundet i Jylland; i Prinsens Navn blev det rakt mig fyldt med Vin, for at jeg skulde tømme det. Jeg beundrede dets Opbygning, jeg beundrede Stoffets Ædelhed, men mest den forunderlige Sammenstilling og Opbygning af de Billeder og Hieroglyffer, hvormed det var prydet. Alt tyder paa den største Ælde. Hverken af Paaskrift eller af Kristentro findes der Spor, hvoraf det er muligt at drage nogen Slutning, det være sig om dets Ælde eller dets Ejer. Siden har jeg ofte tænkt derpaa og har nedfældet noget paa Papiret. Hvis du enten hos Saxo eller hos andre af vore Landsmænd har læst noget om sådanne Horn, beder jeg dig fortælle mig det. Det drøftes meget, til hvilken Brug det har været bestemt; nogle mener, det har tjent som Bæger, andre som Signalthorn; atter andre formoder, at det fordum har været i Brug ved hellige Handlinger. Men jeg erindrer ikke at have læst, at noget saadant har været anvendt ved Ofrene blandt vore Landsmænd. Jeg beder dig ved første Lejlighed fremsætte, hvad din Mening er derom, og hvad du har iagttaget om saadanne Ting. Det er sandelig en Genstand, som fortjener, at der anvendes noget Arbejde derpaa. Den bestaar af 99 Unser af det rene Guld og rummer to og en halv Pægl. Værdien ansættes til 1200 Rigsdaler. Jeg skal en anden Gang gøre nøjere Rede for Enkelthederne.⁴

Worm signaliserer således fra første færd sin hensigt om at publicere hornet, og han refererer den allerede opståede diskussion om hornets brug: drikkehorn (som jo både kongen og prinsen mente), blæseinstrument eller anvendt ved gudsdyrkelse. Yderligere fastslår han som en kendsgerning, at hornet er dansk. Dette fastholder han resten af livet som et ufravigeligt grundsynspunkt for sine argumenter. Faktisk etablerer han, hvad angår brugen som offerhorn, en fastlåst slutning, som skaber et væsentligt grundlag for den

senere konflikt: hornet er dansk; i danske litterære kilder optræder ingen vidnesbyrd om brugen af horn ved ofringer. Altså kan hornet kun være et blæsehorn eller til nød et drikkehorn.

Som nævnt var Stephanius saxoforsker, og i det hele taget datidens mest velbevandrede i kilderne til vores ældste historie.⁵ Det er derfor forståeligt, at Worm anmoder ham om assistance. Tilsyneladende har Worm dog selv haft en betydelig viden på området. H.D.Schepelern har overbevisende argumenteret for, at det var Worm, der udarbejdede programmet for den fædrelandshistoriske serie, som Christian 4. bestilte i 1637. Schepelern kan påvise, at Stephanius – og dermed næppe heller andre professores i Sorø – ikke var informeret om planen, men at Worm var det.⁶ Worm må derfor både som antikvar og historiker have været rustet til at undersøge den fornemme oldsag.

Stephanius besvarer Worms brev næsten umiddelbart:

Jeg lykønsker dig til den kostelige Drik, som du fortæller, at du nylig har nydt af hint gyldne Bæger ved vor fyrstelige Naades Hof. Jeg vilde sandelig anse det for den største Lykke blot med Øjnene at have mønstret et Klenodie af en saadan Sjældenhed, endsiige at have ført det til sine Læber for at drikke deraf og at have signet sine Læber med Berøringen deraf – og tilmed efter Befaling af en saa højtstaaende Mand, hvis Naade er kosteligere end alt Guld.⁷

Herefter sender han forskellige henvisninger, til Saxo, til Anders Sørensen Vedel og til kalkmalede våbenskjolde for slægten Drukken i

4. Brev 870.

5. Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historie-skrivning i Danmark indtil Aar 1800*, København, 1931, s. 127 f.

6. H.D.Schepelern og Ulla Houkjær: *The Kronborg Series. King Christian IV and his Pictures of Early Danish History*, s. 28ff, København 1988.

7. Brev 871, 30.9.1640.

Sorø klosterkirke,⁸ alle vedrørende drikkehorn. Efter et par henvisninger til folkeviser, hvori brugen af blæsehorn nævnes, fortsætter han:

Ligesom nemlig Romerne tog Horn i Anvendelse under Kampene for at opildne Soldaternes Mod, saaledes plejede ogsaa vore Landsmænd, og især Fyrster og Stormænd, at medbringe Horn paa Krige og Togter og have dem paa rede Haand; det var dels Dyrehorn, dels var de smedet af Sølv eller massivt Guld. Med deres barske Klang og bragende Lyd skulde de kalde en vigende Hær til Orden og opflamme Krigernes Mod og Kraft. Den Slags Horn kaldte de ældste Danskere efter Klangens for "Liyd", hvilket Ord ofte forekommer i gamle Vers og Kvad.

At det, som er fundet i Jylland og nu tjener som Bæger, har været bestemt til denne Brug, er afgjort min Opfattelse. Følgende Grunde synes nemlig at tale herfor: 1) At dette Guldhorn var aabent med et stort Hul i den Ende, hvori man plejede at blæse, førend vor fyrstelige Naade lod det lukke ved at indsætte ligesom en Tap af Guld. 2) Næsten alle de Horn, som anvendtes til Bordbrug, hvilede paa Fødder eller Støtter, af hvilke der, efter hvad jeg har hørt, slet ikke findes Spor paa dette Horn. 3) Selve Fundstedet taler for min Opfattelse. Thi man fortæller, at det blev fundet i en dyb og snæver Vej, som en Fyrste eller Helt, der var slaaet paa Flugt, har søgt at trænge igennem og derved har mistet det. Senere er det af Hestehove blevet presset dybere i Jorden og har ligget skjult og begravet gennem en lang Række Aar, indtil en enestaende Skæbne har kaldt det tilbage "til Lysets straalende Kyster" (Lucr. I, 22).

8. På Søren Abildgaards tegning fra 1756 af våbenfrisen ses 3 skjole med drikkehorn, hvoraf det ene har to drikkehorn og et stavbæger, og de to kun har horn. To af dem er betegnet som tilhørende slægten Drukken, det tredje slægten Snubbe. Danmarks Kirker, Sorø Amt, København 1936, s. 58.

Efter at have opfordret Worm til at offentliggøre hornet, slutter han med en henvisning til det Oldenborgske Horn, det forgylt drikkehorn, som i dag befinder sig i Skatkammeret på Rosenborg.

Af Stephanius' tre hovedargumenter for blæsehorn, ikke drikkehorn, kan det første og det sidste vistnok kun gøre indtryk på ønsketænkere. Det midterste, derimod, er både sundt og godt. Man må dog spørge sig, hvorfra Stephanius har denne detaillerede viden? Han har ikke selv set hornet, og Worm har ikke informeret ham, det ses af brevet. Som det vil fremgå af det følgende, har kun een mand i Sorø siddet inde med disse oplysninger, nemlig Henrik Ernst.

Stephanius' ovenstående brev er dateret 30. september. Et efterfølgende brev fra ham til Worm er dateret 14. november. Mellem disse to datoer har Worm erfaret, at Ernst af Prinsen har fået til opgave at offentliggøre hornet, og han har ved et møde bedt Stephanius om at fremskaffe yderligere oplysninger. Stephanius skriver:

Med al den Troskab og Flid, jeg formaade, har jeg søgt at faa nys om Dr. Henrik Ernsts Plan og Forehavende angaaende Hornet i Nykøbing. Uden at vide hvad min Nysgerrighed tilsigtede, og hvad jeg havde isinde med saa indgaaende en Forespørgsel, aabenbarede han mig i Fortrolighed sin Tanke og indrømmede aabent, at han havde tilsagt hans fyrstelige Naade sin Bistand med at beskrive det Guldbæger, og først og fremmest at forklare Tegnene og de hieroglyfiske Aftryk, og at hin til Gengæld havde lovet med det første at sende ham en Kopi af nævnte Horn støbt og udarbejdet i Bly. Da jeg videre spurgte ham, om han havde taget fat paa Arbejdet, indrømmede han endnu ikke at have sat et eneste Bogstav til Papiret om denne Sag. Nu maa du altsaa ikke lade dig saa meget som et Øjeblik sinke med det herlige Arbejde, hvorpaa du fornylig bærede mig med at vise mig en meget smuk Prøve. Ja, netop du, berømmelig som du er, og af Naturen skabt til at fremdrage og belyse den Slags Oldsager, grib du først den Sejrspalme, som er

den udsatte Pris, og sørg for snarest muligt at offentliggøre den Kommentar, du har paabegyndt om hin kostelige Juvel. Saaledes vil du utvivlsomt ogsaa erhverve dig vor fyrstelige Naades Gunst og Bevaagenhed og gøre dig herligt fortjent af vort Fædreland og af hele Efterverdenen. Føj hertil, at det er smukt og sømmeligt, at danske Oldsager fremdrages "til Lysets straalende Kyster" af en dansk Mand, snarere end en Mand af fremmed Nation. Ejheller skulde jeg let tro, at vor Ernst besidder den Kynlighed i mere dybtliggende Problemer, eller en saadan Skarpsindighed, at han med Hæder og Behændighed kan beskæftige sig med Udforskningen af Mysterierne i en saa hemmelig Lærdom.⁹

Afslutningsvis kan han meddele, at Ernst har noteret sig en kilde, som skulle dreje sig om horns særlige brug ved ofringer, men at såvel kilden, som hans udskrifter af den var gået tabt for ham.

Stephanius' brev må mildt sagt kaldes besynderligt. Selvfølgelig har han i princippet ret i, at Worm havde bedre forudsætninger end Ernst for at publicere guldhornet, men man må på den anden side ikke glemme, at Ernst på dette tidspunkt havde adskillige afhandlinger af filologisk-antikvarisk karakter bag sig. Disse arbejder har Worm i øvrigt både læst og rost, fordi Ernst havde sendt dem til ham.¹⁰ Videnskabeligt er han ingen

novice, omend han fortrinsvis har arbejdet med udenlandske emner.

Men tysker er han, og for Stephanius er målet klart: der skal en dansker til at hævde nationens ære i denne enestående sag. Og målet helliger tilsyneladende alle midler. Stephanius finder ud af, at Ernst rigtignok har fået ejerens tilsagn og støtte til at publicere guldhornet, men at han i tillid til sin førsteprioritet ikke endnu er i gang med arbejdet. Konsekvensen er ikke, at Worm anstændigvis bør vente. Tværtimod skal han skynde sig des mere for at gribe sejrens palmer og sikre sig prinsens bevågenhed. Stephanius' rolle som forskningsspion kan ikke kaldes gloriøs. Intet under, at han, da striden for alvor har udviklet sig, udbeder sig Worms fulde diskretion om hans medvirken.¹¹

Heller ikke Worm lader sig slå ud af sin kurs af denne nye viden. Som det fremgår, er han allerede i gang, og nu gør han Stephanius medansvarlig for at fortsætte:

For ydet Bistand i den Sag, du nok ved, siger jeg saa mange Tak. Paa din Tilskyndelse og Opfordring vil jeg altsaa bestræbe mig for, at vort Horn øjeblikkelig bliver undersøgt. Indtil nu har Doktorpromotionen lagt fuldt Beslag paa mig.¹²

Worm må dog have været længere med sagen, end han giver Stephanius indtryk af i brevet, der er dateret d. 10. december. To dage senere kan han skrive til Thomas Bartholin, at han har fuld gang i trykningen af sin fremstilling af guldhornet,¹³ og han gentager dette d. 20. december i et brev til Henrik Fuiren.¹⁴ I et brev, der kan dateres mellem 13. og 22. januar 1641, sender han Henrik Køster et

9. Brev nr. 878.

10. Brev nr. 597, 27.6.1636: Ernst sender nogle "Smaaskifter". Brev nr. 600, 11.7.1636: Tak fra Worm, som refererer sit foreløbige indtryk ved læsningen således: "Jeg har glædet mig over, at der endelig er oprundet den Morgenrøde, som baade vil belyse vore Fædres Oldsager og bringe af mange foragtede og oversete Ting tilbage til deres Glans. Thi jeg ved ikke, hvordan det kan være, at vi i saa høj Grad beundrer, ophøjer og besmykker fremmede Ting, men opfatter vore egne med Foragt ---". Brev nr. 634, 12.4.1637: Ernst sender sin respekt og kærlighed, samt en bog og et skrift. Worm takker - og roser - næsten et år senere, med megen beklagelse for det sene brev (nr. 701, 23.2.1638). Ernst, der er i udlandet, svarer 5.5.1639 (nr. 775). Det er sidste brev mellem dem før fejden bryder ud.

11. Brev nr. 927, 7.5.1641: "Imidlertid vil jeg gerne have, at du ikke viser noget levende Menneske de Breve til dig, som jeg har skrevet, det være sig før eller efter Udsendelsen af din Afhandling om det Guldhorn. Hvad Grunden er, skal jeg lade dig vide om faa Dage." I brev. nr. 931, 16.5.1641 meddeler han, at Ernst overvejer en injuriersag.

12. Brev nr. 882.

13. Brev. nr. 883.

14. Brev nr. 885.

eksemplar af sin færdigtrykte guldhorns-afhandling.¹⁵

Uanset, hvad man ellers måtte mene om Worms handlemåde med hensyn til Ernst, må man beundre indsatsen. Han så hornet første gang i september og fire måneder senere forelå den færdige afhandling. Det fremgår ikke af nogen kilde, om Worm har set hornet igen, men en tegner har været i Nykøbing for at måle det op, og en kobberstikker har nået at stikke den afbildning, der ledsager publikationen. I dag, hvor dette stik er en af de vigtigste kilder til hornets udseende, kunne man måske have ønsket sig, at Worm ikke havde haft helt så travlt,¹⁶ men nu kender man i hvert fald årsagen. Worm *skulle* komme først, af personlige og af nationale grunde.

I det ovennævnte brev til Henrik Køster beder Worm ham om at tage vel imod afhandlingen og udlægge alt i bedste mening, hvis han hører om nogle "Skumlere". Og han fortsætter:

Det er paa andres Tilskyndelse, jeg har paataget mig dette Arbejde, men med hvilket Held vil Tiden vise. (Joachim) Gersdorff har lovet at ville overrække den til Prinsen, og jeg venter med Begærlighed paa, med hvilke Miner, han vil optage den. Jeg beder dig holde mig underrettet om Enkelthederne.¹⁷

Worm holder med andre ord Stephanius i baghånden, hvis Prinsen skulle reagere negativt, hvad der kunne være flere grunde til. Ganske vist må Worm have fået tilladelse til, at hornet blev aftegnet, men det er ikke nødvendigvis ensbetydende med en publikationstilladelse. Den havde Ernst allerede fået. Der kunne også være grund til at forvente, at der ved hoffet fandtes "Skumlere", eller rettere

15. Brev. nr. 890.

16. Se brev nr. 899, 10.2.1641 til Stephanius: "Paa Grund af Hastværket har der indsneget sig forskellige Unøjagtigheder, som jeg stoler paa, at den retfærdige Læser vil tilgive." Hen beder om rettelser, fordi det er hans hensigt at give hornet plads i sin kommende bog om danske mindesmærker.

17. Brev nr. 890.

fortalere for Ernsts sag. Hans svigermor, der boede i Nykøbing, var enke efter dronning Sofies kansler, Daniel Faber (død 1626), og derfor næppe uden indflydelse. Desuden havde Worm, ved at gå ind for tolkningen af hornet som et blæsehorn, indirekte rettet en kritik mod Prinsen for at have ladet det restaurere som drikkehorn. Som udvalgt prins og kommende konge repræsenterede han undersåtternes politiske fremtidsmuligheder, og det var derfor ikke risikofrit at komme på kant med ham. Det har været en god idé at sikre sig kansleren Joachim Gersdorffs medvirken ved overrækkelsen. Ifølge Worm havde denne endda selv tilbudt sig.¹⁸

Lettelsen må derfor have været stor, da Worm modtog brev fra Køster, dateret 25. januar:

Den Afhandling var saare kærkommen for vor fyrstelige Naade; den blev ham paa dine Vegne overrakt af mig (thi paa Grund af altfor stort Hastværk med at komme til Fyn og Jylland blev der ikke givet Gersdorff Lejlighed til at træffe hans Naade) – for slet ikke at tale om hendes Naade, som ogsaa straks bad om mit Eksemplar, der skulde sendes til Gottorp, hvad jeg ingenlunde turde nægte hende, skønt hun var ked af, at den ikke var udgivet paa Tysk eller Dansk. Prinsen selv har omhyggeligt gennemlæst Afhandlingen, og siden den Tid, da jeg underdanigt selv overrakte ham Bogen, er der endnu ikke forløbet nogen Frokost eller Middag, uden at han har omtalt den med Hæder: Han priser ikke blot den rigtige Aftegning af Hornet, men fremfor alt de Ting, som fortræffeligt er udledet og anført fra den danske Historie. Og jeg vil bede dig ikke tvivle om en Belønning, og især om et større forgyldt Sølvbæger, naar vi kommer tilbage til Nykøbing, som jeg haaber og ønsker.¹⁹

Worm må være blevet både glad og lettet over Køsters brev. Prinsen er tilfreds, interessant nok især med Worms teorier om hornets til-

18. Brev nr. 895, 27.1.1641.

19. Brev nr. 894, 25.1.1641.

knytning til dansk historie. Det lille portræt af Magdalene Sybille, som ikke kan læse Latin, men som alligevel er ivrig efter at få bogen, er morsomt. Grunden til, at hun ønsker at sende den til Gottorp, er, at der bor hendes søster, gift med hertug Frederik 3. Hertugparret var begge passionerede samlere, som har kunnet værdsætte den vigtige nyerhvervelse. Da Magdalene Sybille efter prins Christians død forlod landet for at gifte sig påny, tog hun en kopi af hornet med sig. Kopien, som hun selv havde ladet udføre, findes i dag i Grünes Gewölbe i Dresden.²⁰ I øvrigt kan Worm fremsende en oversættelse allerede d. 27. januar:

Da andre har lagt Beslag paa det Eksemplar, som jeg sendte dig, sender jeg et andet, som du kan beholde for dig selv. Jeg vedlægger de tyske Prøver, hvormed vor Boghandler Moltichen har søgt at imødekomme Menigmand; jeg beder dig paa mine Vegne fordele dem ved Hoffet blandt Venner, som er mindre glade ved det romerske Sprog.²¹

Endnu engang må man imponeres over den effektivitet, Worm udviste. Ud over den oprindelige afhandling, som han antagelig har skrevet på Latin direkte, har han i den korte tid også kunnet overkomme en oversættelse. I øvrigt er det en mærkelig måde, Worm omtaler prinsessen. Ikke noget "vor nådige fyrstinde". Måske skal det dog kun tolkes som diskretion, ikke nedladenhed.

Lykønskningerne til bogen kommer hurtigt. Biskop Jacob Madsen Aarhus (1602–60) takker og skriver blandt andet: "Det er mit højeste Ønske, at du maa leve længe endnu, for at du kan sprede mest muligt Lys over Fædre-

landets Oltid ---".²² Henrik Køster skriver, at Corfitz Ulfeldt højeligen har anbefalet afhandlingen over for prinsens, samt at prinsessen har sendt flere eksemplarer af den tyske oversættelse til Gottorp.²³

Mest triumferende er Stephanius, som efter en lang rosende indledning skriver:

Navnlig lykønsker jeg af Hjertet mig selv og glæder mig inderligt, fordi det var ifølge mit Raad, at du med din Flid kom andres Bestræbelser i Forkøbet. Thi du kender jo nok nogle af disse fremmede, som opholder sig her hos os: hvor emsige og utidigt nysgerrige de er, og det i en saadan Grad, at de – hvis det stod i deres Magt – vilde fratage os næsten ethvert Emne, hvormed der kunde skrives og intet lade uforsøgt, endog af Ting, hvormed de ikke kan skønne mere end den blinde om Farverne: Lad dem da se, disse misundelige Udlændinge, at der ogsaa er levnet noget, som de maa overlade til vor Flid ----. Ja, siger jeg, lad dem se det og skære Tænder, og lad de avindssyge revne af Misundelse. Derfor er der ingen Grund til, at du skal bekymre dig for meget om deres Dom og Kritik, thi naar det drejer sig om Ting, der er hævet over enhver Kritik, plejer de at gøre den allermest uretfærdig. Slaa du dig blot tiltaals med den oprigtige Følelse imod dig og dine Skrifter, som næres blandt Venner af Fædrelandet og Videnskaben, thi hos dem "samler du samtlige Stemmer" (Hor. A.P. 343), og de har forlængst kranset dit Navn ved Evighedens Alter med Laurbærkransen for udsøgt Videnskabelighed, med enig Tilslutning af Hæder og Ry. Alle rettænkende Folk bifalder dette: Bravo! Smukt! Fortjent! Heldigt! Tillige skal vi med Tretommersøm banke Terents' Ord fast i vort Sind: "Lad dem skumle blot i Stilhed, mig det rage skal en Fjer!" (Ter. Eun. 411).²⁴

Man tørrer sveden af panden ved læsningen af denne svada, der klinger næsten uhyggeligt

20. Gudmund Boesen: Et guldhorn fra den udvalgte prins Christians hof, Kulturminster, Ny række, bind II, København 1957, s.13-23. Christian IV og Europa, Udstillingskatalog 1988, kat. nr. 664. Jørgen Hein: Vier Werke des Grünen Gewölbes zur Ausstellung "Christian IV. und Europa" in Kopenhagen, Dresdener Kunstblätter, 6,88, s. 162-168.

21. Brev nr. 895.

22. Brev nr. 897, 5.2.1641.

23. Brev nr. 898, 7.2.1641.

24. Brev nr. 903, 10.3.1641.

Brikker fra skakspil. Danskekongen, Svenskekongen, hvis scepter en krybende person lister fra ham, og en svensk bonde, der gemmer en pengepose på ryggen. Rosenborg.

af moderne højrefløjstøner. Stephanius fortsætter med at referere indvendinger, som han har tilbagevist, og skriver om Ernst, at han, der så at sige kæmper for hus og arne, fastholder sin mening om hornets brug under ofringer blandt vore landsmænd, idet han henviser til den kilde, der er bortkommet for ham. Dr. Hans Lauremberg (c. 1591–1659, ligeledes professor i Sorø) har iagttaget en detalje på hornet, der af ham tolkes som vidnesbyrd om menneskeofringer.

Worm svarer, at misundere kerer han sig intet om, "blot dette Hastværksarbejde maa tage sig gunstigt ud hos brave Folk, der holder af deres Fædreland." Og han fortsætter, at han skal tro på Ernst, når han får det at se. Men det er dog et spørgsmål, hvilken kildeværdi og pålidelighed, man tør tillægge ham, når dog det modsatte hævdes af alle andre, som "har beskæftiget sig med hjemlige Forhold." Også Hans Lauremberg afvises.²⁵

25. Brev nr. 904, 10./14.1641.

Altså: hornet er dansk, derfor kan ingen udlænding have – afvigende – meninger om det. I øvrigt er der forskel på udlændinge. I den senere brevveksling kan man finde talrige eksempler på Worms iver for at indhente internationale forskeres mening om guldhornet. F. eks. får Athanasius Kircher i Rom og Fortunius Licetus gennem Worms elever tilsendt afhandlingen, og Worm venter spændt på deres reaktioner.

Den 4. april foreligger Ernsts reaktion i form af et brev til Joachim Gersdorff. "Da jeg i sin tid så hornet, fremsatte jeg min mening, som jeg baserede på noget, jeg havde læst, nemlig at visse hedninger har anvendt horn af denne slags ved deres gudsdyrkelse," skriver han, og fortsætter:

"Da jeg forstår, at denne min mening om dette guldhorn anfægtes af andre, har jeg ikke kunnet undlade at afgive min erklæ-

ring for dig og gennem dig for vor høje prins og herre, for hvem, som jeg forstår, denne min opfattelse står fast.”²⁶

Ernst baserer sin opfattelse på Saxo og på Helmolds saksærkrønike. Heri læser han, at Svantevit står med et gyldent horn i højre hånd, hvorefter præsterne drak. Han tolker en del af figurerne på hornet som aktører i Svantevit-ritualer og mener, at hornet er bragt til Danmark af kong Valdemar efter erobringen af Rügen. Hvordan hornet endte ved Møgel-tønder har han – lige så lidt som andre – nogen forklaring på, men bortset herfra, er hans tolkning hverken værre eller bedre end andres forsøg – før eller siden. Det forhindrede imidlertid ikke modstanderne i voldsomme modangreb. Den første er Stephanius, som endnu engang optræder mærkværdigt. Både han og Worm har til deres åbenbare ærgrelse overset stedet hos Saxo. Stephanius skriver til Worm fire dage efter Ernsts brev:

Da jeg fornylig var ganske opslugt af at studere min Saxo, traf jeg tilfældigt paa et Sted om Rügenboernes Afgud Svantevit, som han i 14. Bog fortæller holder et Horn udført af forskellig Slags Metal i sin højre Haand. Jeg tog mig det virkelig nært, at jeg ikke tidligere har opgivet dig det. Thi jeg saa, at det kunde kaste et ikke ringe Lys over din Afhandling om den forskellige Anvendelse af Horn hos de gamle. Dog mente jeg at have gjort min skyldige Pligt, endskønt det er alt for sent, jeg nu gav dig Meddelelse derom. Men hvad sker? Næppe er der gået tre Dage, siden den Bekymring var vaagnet i min Sjæl, før vor Henrik

26. Her citeret efter en oversættelse i uddrag, som venligst er stillet til min rådighed af Dr. H.D.Schepelern. Denne, hvem jeg skylder megen tak for venlig imødekommenhed og nyttige råd, har i 1968 fremsat en meddelelse i Selskabet for dansk Kulturhistorie, betitlet Den første Guldhornsfejde. Det samme har jeg gjort i 1990. For udarbejdelsen af denne artikel har Schepelern stillet sit manuskript til min rådighed. Sammen med en tak herfor skylder jeg at gøre opmærksom på, at Schepelerns vurdering af Worms og Ernsts respektive roller i fejden dengang var væsentlig forskellig min.

Ernst viste mig dette sit Brev, som du ser, angaaende samme Sted og om Svantevits Horn.”²⁷

Stephanius’ ”jeg så det først” virker lidet overbevisende, men i øvrigt er han tydeligt rystet. Han fremsætter et par spage indvendinger, mener, at enkelte ting kan have noget for sig, griber med henrykkelse Ernst i en fejlfortolkning af en ligegyldig detaille, men vil dog alt i alt slutte sig til Worms opfattelse. Til slut i brevet meddeler han, at det piner og nager Ernst, at Worm er kommet ”hans Geskæftighed” i forkøbet og berøvet ham en mulighed for at indynde sig hos prinsen.

Worm ryster til gengæld ikke på hånden. I sit svarbrev til Stephanius, hvori han vedlægger en kommentar, taler han om Ernsts barnagtige vrøvl, og udtaler det fromme ønske, at denne ikke i en sådan grad ville forspilde sit rygte og omdømme over for den lærde verden.

”Lad ham bringe sit i Trykken, hvis det passer ham, mit skal følge umiddelbart efter. Jeg er ikke bange for at prøve Lykken i en Meningsudveksling, blot han vil fremføre Ting, som har nogen Betydning. Børnesnak skal behandles som Børnesnak.”²⁸

Stephanius har ikke modtaget dette brev, før han sender et nyt. Han er tydeligt skræmt over sin egen rolle i spillet.

Han har allerede hørt, at Worm er blevet hensat ”i en Tilstand af Ophidselse” over Ernsts brev, og at han agter at gendrive det offentligt. Han beder indtrængende Worm om at undlade dette, idet det fremgår, at han endnu engang har optrådt i sin lidet klædelige rolle:

Thi naar Forfatteren har meddelt mig sit, var det ikke med den Tanke, at jeg skulde lade dig faa det at se, førend den højædle Gersdorff, til hvem det var stilet, var kommet i Besiddelse af det Eksemplar, som var bestemt for ham: Jeg skulde blot kunne

27. Brev nr.912, 8.4.1641.

28. Brev. nr. 917, 17.4.1641.

gennemgaa det i Ro og derefter ærligt og oprigtigt meddele ham min Mening og Dom om dette Brev. Da han fik Meddelelse om, at denne hans Afhandling havde vundet saa snarlig Udbredelse, tog han det vel ikke ilde op, men jeg kunde dog mærke, at det ikke ligefrem var sket med hans gode Vilje. Men hvis han nu erfarer, at du imod al Forventning pønsar paa en Gendrivelse, saa er det Slut med hans Tillid og Aabenhjertighed over for mig. Hertil kommer, at han staar i den varmeste Gunst hos vor ædle Forstander, der vil give mig Skylden, hvis Sagen fører til yderligere Forvikling. I Ernst vil du nemlig sikkert faa en stadig og haardnakket Modstander, der ikke vil strække Vaaben, selv om han bliver besejret. Derfor bønfalder jeg dig ved vort Venkab om at forhandle privat med ham og udglatte hele Sagen gennem et Brev, som du enten kan udfærdige til mig eller til Ernst, men uden Galde og Bitterhed.²⁹

Tre dage senere melder Køster fra Nykøbing, at prinsen har fortalt ham om en anden fortolkning af guldhornet, som er blevet fremsat i et brev. Køster er i stand til at sende en afskrift, som han beder om at få retur. Han lover samtidig at ville forebringe Worms eventuelle svar for prinsen og Gersdorff.³⁰

Worm takker og fremsender sit svar med følgende kommentar:

Jeg finder, at Forfatteren dels uberettiget snertes vort Folk, dels gennemhegler han mig og min Afhandling paa forskellige Punkter uden dog samtidig at føje noget nyt til, saa Tenen kan blive fuld; alligevel har jeg ikke kunnet undlade at gøre det til Genstand for Vejning og Undersøgelse. Skulde jeg maaske synes dig lovlig skarp, saa maa du vide, at Manden med sin Uforskammethed selv er ude om det: Han har kun den ene Tanke at gøre vore Oldtidsminder betydningsløse, og af Had til alt dansk benytter han ethvert Middel for at fratage os dette Guldhorn og tilkende sine

Rügenboere det. Hans Navn har jeg imidlertid fortiet og har forsøgt saa vidt som muligt at holde hans Person fri for Beskyldning; han nævner jo heller ikke mit Navn, og fra ham har jeg dog altid ventet mig noget, der var langt lærdere og mere antageligt for vort Folk. Jeg beder dig overrække det til vor højædle Gersdorff og sørge for, at det naar frem til vor fyrstelige Naade Prinsen, for at denne kan se, hvor straalende Fornuftgrunde, han støtter sig til i sin Emsighed for at fravriste os et saa ypperligt Klenodie, og for at han kan vide, at der er dem, som gennemskuer den Slags Taabeligheder.³¹

Hensigten er klar: fingrene væk fra den danske nationalskat. Det er denne nationalistiske grundholdning, som gør, at Worm ikke kan begrænse sig til en akademisk argumentation, men bliver så utroligt voldsom. Hans svar er indpakket i den fiktion, at Svantevit-teorien ikke kan være fremsat af en så lærd mand som Ernst, men en fuskler, der har misbrugt hans navn. Han glæder sig fromt over, at hans egen afhandling har vakt en sådan opmærksomhed, at emnet tages op til diskussion, men hans glæde forsvandt, da han konstaterede, at brevet var slet underbygget og dikteret af had til den danske nation. Først herefter går han over til at fremføre sine – ofte gode – modargumenter.³² Worms brev til Køster er dateret d. 1. eller 2. maj. Den 8. sender Ernst Worm et brev, der er præget af et forsøg på at opnå forsoning:

Sandelig, berømmelige hr. Worm, min gamle ven, hvem jeg agter højt, ikke burde jeg have kunnet vente dette af dig! Det bør ikke kunne forbavse nogen, hvis jeg nærer mistro til din tænkemåde og dit venkab. Mener du, at mit private brev, hvori jeg for en lærd adelsmand har villet godtgøre troværdigheden af min opfattelse, fremdraget et og andet punkt hos forfatterne, at det

29. Brev. nr. 918, 18.4.1641.

30. Brev nr. 919, 21.4.1641.

31. Brev nr. 923, 1./2.5.1641.

32. Her igen citeret efter Schepelebens ovennævnte manuskript. Hvad angår sagens akter, se henvisningen i note 2.

skulle fortjene en så heftig kritik – for ikke at sige det skarpere? Gid du havde tænkt på, at jeg skrev om en underordnet sag, ikke om evangeliet! Gid du havde bemærket, at jeg blot har villet afprøve, hvorvidt det sted hos Saxo kunne passe på vor høje prins' guldhorn, og om det deraf rimeligt kunne godtgøres, at det er et trofæ fra de tapreste danskes sejr! Men da jeg indså, at jeg fremsatte en formodning bygget på gisninger, undskyldte jeg mig for den fornemme mand, idet jeg ikke var uvidende om, at jeg ikke bør ofre hans kostbare tid på gætterier, men på alvorlige overvejelser. Derfor har jeg også ladet hele sagen henstå uafgjort. Dette og andet sligt, som jeg skrev med enfoldigt og oprigtigt sind uden prunk og bedrag, det fordrejer du, hr.doktor, og bøjer det til en fremmed og falsk betydning. Du bør indse, med hvor lidt ærlighed og med hvor lidt berettigelse du gør det. Gud og min herre Jesus Christus sætter jeg som dommer mellem dig og mig: For hans åsyn sværger jeg højt og helligt, at jeg står helt uskyldig over for de anklager, du retter mod mig i det brev, du har sendt hr. Stephanus. Men jeg vil efter min frelsers bud med sindsro bære dine forbandelser og vil ikke tillade mig at gengælde ondt med ondt. Broderlig i Christus anmoder og beder jeg dig om fremtidig at skåne mit rygte og tage bedre vare på dit sind. Selv nu behersker jeg mig og siger dig ingen hårde ord. Min retfærdige smerte holder jeg for mig selv. Dog vil jeg gerne lade dig vide, at hvis du ikke kvæler den onde frugt i spiren, så vil jeg handle, som du og jeg fortjener det, hvilket du let vil komme til at fortryde.³³

Tonen i Ernsts brev er naturligvis lidt højt-ravende, men der kan ikke være tvivl om, at det er et oprigtigt ment forsøg på en udsoning, en fremstrakt hånd og et forsøg på at få Worm til at sætte sagen i et lidt mere

ræsonabelt perspektiv. Han havde fremsat en formodning om hornet over for Gersdorff (det vil jo i grunden sige over for prinsen), formentlig på det tidspunkt, da han fik tilladelsen til at publicere det. Nu, hvor Worm er kommet ham i forkøbet, har han ønsket at forsvare sin teori og, som han siger det, afprøve, hvorvidt Saxos Svantevit-beretning kunne anvendes som tolkningsmodel. Han har fuldstændig ret i, at noget sådant må være helt rimeligt. Til syvende og sidst er det utroligt, at han ikke er mere aggressiv, og han kun truer med repressalier, dersom Worm fortsætter i samme spor.

En kerne i brevet er hans omtale af de anklager, som Worm retter imod ham. Inden vi skal se nærmere på, hvad han mener hermed, skal Worms svar på hans brev anføres.

Svaret er dateret dagen efter Ernsts brev, så Worm har ikke givet sig tid til at overveje. Tværtimod. Tonen er både hård og uforsonlig.

Han skriver om den uret, Ernst har begået både mod "vort Folk" og mod Worm selv. Han havde ikke ventet et sådant angreb fra en, som han betragtede som en ven. Havde det været en fjende, kunne han have båret det med større sindsro. Ernsts påstand om, at der er tale om et privatbrev kan han ikke godtage, når det cirkulerer ved hoffet. Så må han betragte det som et forsøg på at sværte hans ry og omdømme hos prinsen. Han bebrejder Ernst, at denne ikke sendte ham brevet privat som en orientering om sin mening. Hans ophidselse er så stor, at han midt i brevet med andre vendinger gentager sine bebrejdelser:

Havde du ikke med dit Brev utidigt opirret mig, og havde du ikke forsøgt med misbragt Fortrolighed at forjage mig fra vor prinselige Naades Gunst, saa havde Sagen været afgjort mellem os privat. Gør hvad du vil, du skal aldrig opnaa, at jeg tier til den Slags Snak eller ser igennem Fingre med dine falske Stiklerier mod vort Fædreland, vore Landsmænd og os alle. Hvor langt end dine Fornærmelser gaar, skal jeg sørge for, at min retfærdige Hævn følger efter, og det med vore højeste Myndigheders Billigelse, haaber jeg. Alle maa til-

33. Brevet nåede ikke at komme med i udgaven af Worms breve. Det findes i Ny k.S. 4o, nr. 807, under nr. 3. Igen skal jeg takke dr. Schepelern for henvisningen og for at have stillet oversættelsen til min rådighed.

sidesætte egen Berømmelse for Fædrelandets Skyld.³⁴

Det er et på alle måder forbløffende brev. Det er vanskeligt at forstå, at Worm, der i næsten alle breve i øvrigt virker som en klarttænkende mand, ikke tager imod Ernsts fremstrakte hånd. Ernst har jo ret: det er trods alt ikke Evangeliet, det drejer sig om. Og det må da betragtes som normal akademisk praksis, at man afprøver en teori, uden at dette er ensbetydende med et personligt overfald. Ikke mindst i dette tilfælde, hvor Ernst netop gør sig umage for, at det ikke skal virke sådan. Hvorfor bliver Worm så ophidset? Fordi han ikke er vant til at blive modsagt? Næppe. I brevsamlingen støder man ofte på diskussioner, hvor Worm netop imponerer ved sine klare og velbegrundede argumenter. Fordi det irriterer ham, at der teoretisk kunne være nogen fornuft i Ernsts idéer? Måske, men det får vi aldrig at vide. Der er ikke et senere brev, hvor han omtaler sagen, hvor han ikke udtrykker sin foragt for Ernst. Fordi han er urolig over, at prinsen skal dømme til Ernsts fordel, med en deraf følgende forringelse af hans egen position? Utvivlsomt. Det giver hans brev og andre senere breve klart udtryk for. I betragtning af, at Worm var vidende om Ernsts førsteprioritet til hornet, forekommer det stærkt, at han kan få sig til at bebrejde Ernst, at denne ikke først sendte sit brev til ham privat. Denne bebrejdelse holder Worm fast ved i alle senere omtaler af sagen. I et brev fra 1641 og gentaget i 1643 har han endog drejet sagen derhen, at det var ham, ikke Ernst, der havde fået prinsens tilladelse til at publicere hornet.³⁵ Hvorom alting er, Worm svarer som han gør, og Ernst blev

naturligvis rasende. Det var det sidste brev, der nogensinde blev vekslet imellem dem.

For Ernst er det mest alvorlige den anklage for illoyalitet over for den danske nation, som denne første guldhornsfejde munder ud i. Det er denne anklage, han først og fremmest må værge sig imod. Fra Sorø kan Stephanius berette, at Ernst har aftvunget ham Worms svar, samt at denne er opfyldt af vrede.³⁶ Lidt senere meddeler han, at Ernst "er alvorligt fornærmet over Ordet Uret, som du har anvendt saa mange Gange i dit sidste Brev, og forbereder sig paa at iværksætte et Injuriesøgmaal imod dig. Sørg for at være aarvaagen og rede til at imødegaa ham."³⁷ I et brev til Køster skriver Worm, at Ernst har været hos kansleren for at klage over, at han var blevet alt for hårdt behandlet. Worm har benyttet lejligheden til at vise kansleren sit svarbrev og bede ham selv dømme. Siden har han intet hørt.³⁸ Midt på sommeren svarer Køster, at Ernst i næsten en måned har opholdt sig i Nykøbing hos sin svigermoder. Han beklager sig gang på gang over, at han har indladt sig i striden, og han hævder, "at hans Ord af dig er blevet fordrejet til en anden, for ikke at sige en skæv Mening." Det er sikkert, at han holder en gengæld i baghånden, og at han agter at affatte en skriftlig klage til næste herredag.³⁹ Worm svarer, at han tager sig sin modparts forehavende såre let, og at han anser truslen om herredagen for bulder fra en tom tønde.⁴⁰

Worm beder i september Stephanius sende ham et modskrift, som han har hørt, Ernst har udsendt.⁴¹ Han efterlyser skriftet igen i oktober – forgæves og fyldt med triumf; i november meddeler Stephanius, at der hersker den dybeste tavshed om skriftet.⁴² Af oktober-brevet fremgår det dog, at Worm har set et brev fra Ernst til "vor Biskop",⁴³ hvoraf det fremgår, at Ernst har opgivet kampen.

34. Brev nr. 928, 9.5.1641.

35. Brev nr. 896, 1.2.1641 til Thomas Bartholin: "Jeg sender en Afhandling, som jeg fornylig paa Prinsens Befaling har skrevet om hans Guldhorn--". Brev nr. 1143, 7.7.1643 til August Buchner i Wittenberg: "Naar jeg privat har været ret skarp mod Ernst, sa har Grunden været den, at Manden altid har anstillet sig som min gode Ven, indtil jeg paa Prinsens Bud havde udgivet min Afhandling om Hornet;--".

36. Brev nr. 927, 7.5.1641.

37. Brev nr. 931, 16.5.1641.

38. Brev nr. 941, 2.6.1641.

39. Brev. nr. 954, 11.7.1641.

40. Brev nr. 960, 7.8.1641.

41. Brev. nr. 975, 28.9.1641.

42. Breve nr. 976, 15.10.1641 og 979, 4.11.1641.

43. Formentlig Jesper Brochmand i Roskilde.

Måske har han, på trods af sin forståelige bitterhed, indset, at sagen ikke ville have haft store chancer for en domstol. Det er, som han selv skrev, ikke evangeliet, det drejer sig om, og beskyldningerne for national illoyalitet, som kunne være det eneste punkt, hvorom man kunne føre juridisk disput, ville ikke kunne føre til noget. Blandt andet måske fordi det ville være en dansksindet domstol, der skulle dømme i sagen.

Worm vandt denne første guldhornsfejde. Ikke på grundlag af akademiske argumenter, men i kraft af sin egen overbevisning om, at han havde ret, og først og fremmest på grund af sin energi. Han kom først, og det blev hans publikation (som han genudgav i rettet form i 1643 i *Danicorum monumentorum libri sex*), der blev grundlaget for samtidens internationale forsknings bedømmelse af hornet. Hverken Licetus eller Kircher var i tvivl om, at hornet var dansk af oprindelse, hvilket naturligvis fylder Worm med dyb tilfredshed.⁴⁴ Ernsts tolkningsforsøg er endnu i dag upubliceret. På grund af hornets (og dets makkers) ulykkelige skæbne er Worms afhandling hovedkilden for et hvilket som helst nyt tolkningsforsøg. Det er der trods alt en vis retfærdighed i, først og fremmest fordi Worm på grund af sit umiddelbare forhold til genstanden som kildemateriale, sørgede for, at det blev aftegnet og gengivet i hans afhandling.

Der er to hovedmotiver, som gør denne første guldhornsfejde så bitter og uforsonlig fra Worms (og Stephanius') side. Det ene er bekymringen for karrieren, som den udvalgte prins Christian har sin stærke indflydelse på. Den kan vi forbigå som uinteressant, i hvert fald i denne sammenhæng. Den anden er nationalismen, som markerer sig stærkt og på en måde, så man ikke kan være i tvivl om, at den har eksisteret som tankesæt, også før fundet af dette nationalklenodie. Den er der fra første færd. Hornet er dansk, skriver Worm. Det bør (derfor) være en dansk mand, der publicerer det, skriver Stephanius. Ernst har kun den ene tanke, skriver Worm, at fratage os dette

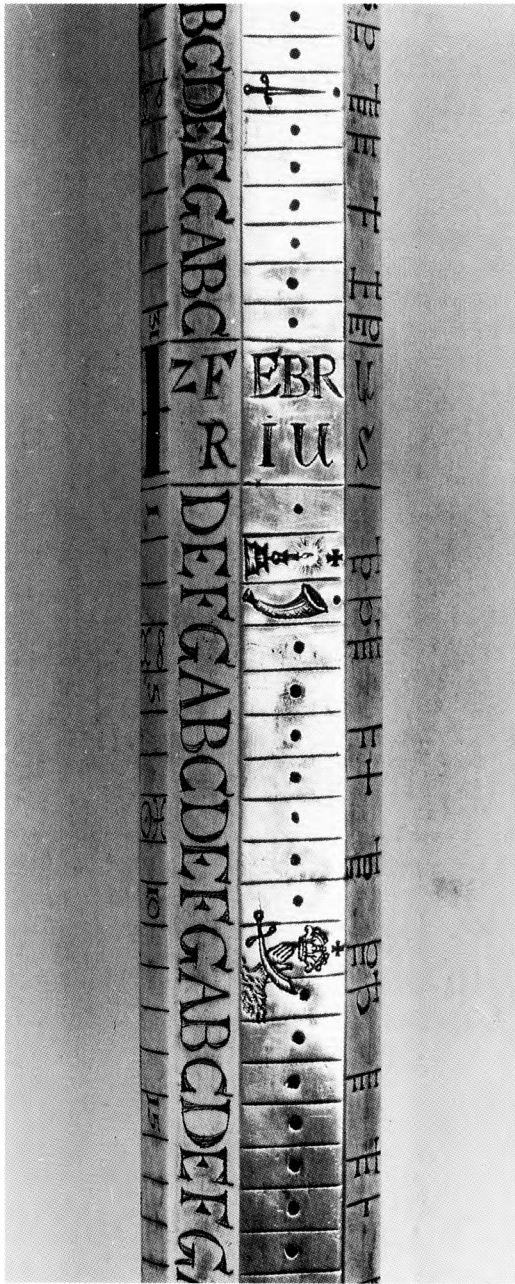
Oldtidsminde og tilkende sine Rügenboere det. Der spores en massiv antitysk stemning i brevvekslingen, en stemning, som formentlig rækker ud over Ernst. Er den specifik for akademikerkredsene, fordi der netop i disse var så mange indkaldte tyskere, eller rækker den videre end det umiddelbare brødnid? Det er i denne forbindelse værd at notere sig, at prinsen ifølge Køster roser de ting, som Worms afhandling anfører om den danske historie. Det kan naturligvis være Køsters personlige udlægning, men hvis det er tilfældet, har han enten haft den samme grundholdning, eller været klar over, at dette ville være Worm til særlig glæde.

En væsentlig del af den åndelige ballast, som Worm og Stephanius havde med sig, havde de naturligvis hentet hos Saxo. Kærligheden til Fædrelandet yar, hvis man læser fortalen, Absalons væsentligste motiv for at pålægge Saxo opgaven at skrive Danernes Gerninger. Igennem hele værket kan man spore et særligt had til tyskerne. Hver gang den tyske kejser blander sig i de danske indrepolitiske forhold er der fare for, at Danmark skal miste sin selvstændighed og blive kejserligt len. De andre naboer, Svenskere, Nordmænd, selv Venderne bliver behandlet på en helt anden måde. Dem slås man med. På lige vilkår så at sige, og uden at det efterlader egentlig bitterhed. Men med kejseren og Tyskerne er det noget helt andet, som medfører generelle bemærkninger om den tyske nationalkarakter fra Saxos side.

Et par eksempler kan anføres. Under borgerkrigen mellem Sven, Knud (og Valdemar) appellerede Knud til kejseren om hjælp, og ved mødet i Merseburg i 1152 kunne kejseren spille rollen som mægler og dele landet mellem de to rivaler, hvorved han faktisk havde kunnet optræde som lensherre. At forliget blev opsagt af Sven Grathe, da han kom hjem, er en sag for sig. Det i denne sammenhæng interessante er Saxos fordømmelse af Svend for at tillægge sig tyske lader:

Nu da Sven ikke længere behøvede at frygte for Krig, forfaldt han til Hovmod,

44. Breve nr. 1030, 16.4.1642 og 1059, 20.7.1642.

Frederik 3.s kalenderstok af sølv. Ud for 11. februar ses hånden, der afhugges før den når at gribe kronen. Rosenborg.

fandt ikke den fædrende Skik og Brug fin nok, men aflagde den som bondsk og plump og antog Naboernes høviske Væsen, han kastede Vrag paa dansk Sæd og tog

tysk til Forbillede. Selv anlagde han saxisk Dragt, og for at vække mindre Mishag derved gav han sine Mænd Smag for samme Klædesæd. Led ved den landlige Leve- maade fyldte han Kongens Gaard med en Skare pyntede Svende. Ogsaa ved Maaltiderne gik det ham for simpelt til; han indførte udenlandsk Artighed og Bordskik samt finere Anretning ved alle Gilder.⁴⁵

Saxos fremstilling af kong Valdemars rejse til Metz i 1162 for at møde kejseren, er gennemsyret af den samme fjendtlighed. Kongen havde ladet sig lokke af "kejserens gyldne Løfter". Absalon troede ikke "den træske Kejser" på hans ord, og sagde, at det ikke gik an at tage "hans falske Løfter for gode Varer". Esbern Snare talte sin konge lige til med ordene:

Underligt bæres det mig for, Herre Konge, at du er saa opsat paa at drage saa langt af Led uden sikkert Lejde og lægge din egen saavel som dit Lands Velfærd i en rænkefuld Kejsers Hænder. Det ser fast ud til, at du attraar den Skam og Skændsel at trælbinde dit fribaarne Folk, der ej er vant til at bøje Nakken for fremmed Herskab, og bringe det under de Tyskes tunge Aag. Kan man tænke sig taabeligere Færd end unødigt at slænge sig selv i Støvet, kaare ussel Trældom frem for at være fri og frels og hellere tigge Riget af andre end raade selv? Naar nu Kejseren har lagt Danmark under sig, vil han ej kunne fatte, at han ved blotte Løfter, uden Sværdslag, har fået Bugt med et saa stort og stærkt Folk.⁴⁶

Absalon og Esbern fik ret, naturligvis, kejseren fik lokket Valdemar til at aflægge en slags lensed.

Senere, efter Henrik Løves fald, mødtes kejseren og kongen i Lybæk. Her blev aftalt ægteskaber mellem de to fyrstehuse, samtidig med, at kejseren sikrede sig Venden som len.

45. Saksens Danesaga. Oversat af Jørgen Olrik, København 1908, bd. III, s. 207.

46. Saksens Danesaga, s. 62 og 66.

Saxo benytter lejligheden til at karakterisere konsekvenserne af en sådan lensaflæggelse. Selvom han ikke siger det, har det en tydelig adresse til faren for en tilsvarende skæbne for Danmark:

Kongen --- mødte Dagen efter på det Stævne, hvor Kejseren højtidelig overrakte Bugislav og Kazimir Lensfanen og udnævnte dem til Hertuger af Vendland. Saaledes solgte de deres Lands gamle og arvede Frihed for tomme og uægte Ærestitler; men havde de vidst, hvad for et Aag de gik ind paa at bære ved at tage imod den Lap Tøj, vilde de vidst have valgt Døden frem for den Naade eller i al Fald frasagt sig Styret paa Livstid. Saaledes drog de bort med et Skin af Hæder, men i Virkeligheden med den værste Skam og Skændsel, og rejste hjem med en uægte Ære, der skulde pynte paa den Trældom, de bragte deres Land i.⁴⁷

Efter Valdemars død og efter at Knud var blevet konge; efter at Danerne ved Absalon havde erobret Venden fra kejseren, kan Saxo lade hele sit værk udmunde i en hyldest til Absalon, som den, hvis konsekvente antityske holdning havde sikret Danmarks selvstændighed.

Det er ikke her opgaven at bedømme Saxos værdi som kilde, eller at tage stilling til hans objektivitet. Det er sprogbrugen og grundholdningen, der er det vigtige. Læsere af Saxo har bevidst eller ubevidst kunnet akkumulere i sig et tyskerhad af den karakter, som vi har mødt hos Stephanius og Worm.

Der findes mange former for nationalisme. Den, vi her har mødt, hører til blandt de mindre positive, men Kærlighed til Fædrelandet kan man ikke frakende den.

Umiddelbart ville man – med en nutidig synsvinkel – mene, at det massive nationale had på det tidspunkt ville være rettet mod Svenskerne. Som sagt, findes det ikke hos Saxo, og det var næppe heller etableret så

47. Olrik, s. 278.

tidligt som i 1641. Det fandt først fodfæste, da Svenskerne som krigsmagt havde fået overtaget over Danmark. Da den svenske formynderregering uden forudgående varsel beordrede Torstensson til at overfalde Danmark i 1643 og tvang landet til den ydmygende fred i Brømsebro.

Der er ingen speciel anti-svensk (eller for så vidt anti-tysk) holdning at spore i den nationalhistoriske serie, som Christian IV beordrede i 1637, og som skulle have prydet det genopbyggede Kronborg.⁴⁸ Som ovenfor nævnt, er det sandsynligt, at Worm udarbejdede programmet for serien, men her er der tale om en officiel national manifestation, ikke om personlige overbevisninger. Serien skulle vise Danskernes store gerninger, og som sådan er den jo interessant nok.

Den ældre Kronborg-serie, nemlig de vævede vægtapeter, som Frederik 2. bestilte hos Hans Knieper, rummer heller ikke umiddelbart en national aggression. Det er slægtshistorie, som skal fastlægge kongefamiliens urgamle rødder tilbage til Kong Dan. Men samtidig får den dog også karakter af national identitet – og på den måde et forhold til Sverige. Mackeprang⁴⁹ sætter den direkte i forbindelse med den serie tapeter, som Erik XIV bestilte i 1560'erne, men som aldrig blev færdig. Det første tapet forestillede Noahs sønnesøn, Magog, der ifølge den svenske historiker, Johannes Magnus' i 1554 udkomne værk *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus* var den første konge i Sverige.

Johannes Magnus' bog er præget af en voldsom aggression mod Danskerne – i grunden betinget af nøjagtigt de samme holdninger, som Saxo demonstrerer i sin anti-tyskhed: hver gang den svenske nation under historiens gang har mistet, eller har været ved at miste, sin selvstændighed, har Danskerne været årsagen. I 1500-årene og i den første del af 1600-årene føler Danskerne sig tilstrækkeligt selvsikre, til ikke at tage det svenske had

48. H.D.Schepelern og Ulla Houkjær: *The Kronborg Series*. 1988.

49. M.Mackeprang og Sigrud Flamand Christensen: *Kronborgtapeterne*, København 1950, s. 4 f.

helt højtideligt. I sin analyse af Erasmus Lætus' digt *Margaretica* karakteriserer Karen Skovgaard-Petersen den dansk-svenske nationale udveksling som en "pennefejde".⁵⁰ Det er utvivlsomt rammende for den danske holdning, men for Svenskerne synes den at stikke dybere end det. Det er ikke kun den nye kongefamilie, Vasaernes, dynastiske problem, men bunder i en langt mere dybtgående bitterhed.

Den gamle strid om retten til at føre de tre kroner i våbnet, som jo er et juridisk problem om arveret, tager Christian 4. op i de unge år på en udfordrende, og lidt drillende måde f. eks. ved placeringen af kronerne på Blåtårns og Børsens spir. I sin bog om Kronregalierne skriver Gudmund Boesen, at Christian 4. valgte den åbne krone ikke kun, fordi dette var valgekongens kronetype, men snarere fordi det var den nordiske krone.⁵¹ Hvis Boesen har ret, havde Svenskerne grund til at tage dette signal langt mere højtideligt, end de andre eksempler.

Den dansk-russiske ægteskabsbaserede alliance-politik, som mislykkes af forskellige grunde i 1602 og 1622, er fra begge de to landes side rettet mod Sverige. Den kulminerer på alle ulykkelige måder med ægteskabskontrakten mellem Valdemar Christian og zar Michaels datter, og den alliance, som kongen fik etableret mellem Polen, Rusland og Danmark-Norge. Den resulterer helt umiddelbart i Torstenssons overfald på Danmark i 1643.⁵² Denne krig og Carl Gustav krigene bragte de danske i en national nødssituation, som de i deres nedarvede selvsikkerhed tilsyneladende var ganske uforberedte på. Det medfører utvivlsomt, at fremmedhadet vender sig fra syd mod nord.

To kilder til belysning heraf kan anføres. Begge befinder sig på Rosenborg. Den ene er

et skakspil, udført meget smukt i mørkgrå kalksten. Det ene sæt brikker forestiller Danskerne med Frederik 3. og Sophie Amalie som konge og dronning, det andet Svenskere med Carl Gustav og Hedvig Eleonora i spidsen. De svenske figurer er fremstillet som listige, lumske og tyvagtige, dog har kunstneren – vel af royale grunde – ikke direkte fremstillet Karl Gustav som sådan. Bag ham kryber en figur, der er i gang med at stjæle fra ham.⁵³

Den anden er en balsambøsse, udskåret i en valnød.⁵⁴ Udvendig ses Frederik 3. og Sophie Amalie, og indvendig i låget ses, sammen med datoen "11.Feb." en hånd, der griber ud efter kronen, men forhindres deri af Guds sværdbevæbnede hånd, som kommer ud af en himmelsk sky. Dette motiv, der også findes på en mønt⁵⁵ ses på Frederik 3.s kalenderstav⁵⁶ af sølv ud for datoen 11.2. og skal således knyttes til stormen på København i 1660. At kalde Gud til hjælp for sin egen retfærdige sag er jo almindelig skik til alle tider og rummer ingen speciel anti-svedisme. Den findes i den ring, som er i enden af balsambøssens kæde. Denne er udformet som to hænder, den ene, af sølv, holder Rigsæblet, den anden, af jern, griber efter æblet. På indersiden af jernhånden står: "C" og "Du stjæler med Din List", og på den anden: "F" og "Du mister det dog vist." "List" er nøgleordet. Karl Gustav brød Roskilde-freden og havde en forfrossen Februar-nat forsøgt at overliste København – forgæves. Hverken skakbrikkerne eller balsambøssen kan siges at have haft nogen udadventt propagandistisk virkning, men netop derfor, fordi de tilhører privatsfæren, er deres udsagn om stemningen hos kongen og Danmarks politiske ledelse stærk.

Hvad guldhornsfejden fra 1641 angår, er det interessanteste ved den demonstrationen af, at en insisteren på Danskhed findes så latent, selv i en internationalt orienteret akademiker-

50. Karen Skovgaard-Petersen: *Margaretica*. Et bidrag til den dansk-svenske pennefejde i det 16. århundrede. *Historisk Tidsskrift*, bd. 87, hft. 2, s. 209-237.

51. Gudmund Boesen: *Danmarks Riges Regalier*, København 1986. s. 57ff.

52. Mogens Bencard: *Christian IVs Pragtsølv og kongens forbindelser med Rusland*. København 1988.

53. Inv. nr. 5.256-87. Se Jørgen Hein og Katia Johansen: *Sophie Amalie*, 1986, kat. nr. 64.

54. Inv. nr. 5.122. Hein og Johansen, kat. nr. 66.

55. Se Georg Galster: *Medailler og Jetons*, 1936, s. 53 og 56.

56. Rosenborg, inv. nr. 7.222. Hein og Johansen, kat. nr. 65.

kreds, som Worms. Den nationale identitetsbevidsthed accepteres næsten som et livsvilkår, ikke alene af Worm og Stephanius, men også af Ernst. De må alle have kendt til dens

eksistens, men der skulle noget så ekstremt som fundet af et nationalklenodie til, for at den kunne blive fæstet til papiret, så eftertiden kan blive bekendt med den.